

Владя Бориславова Борисова е магистър по икономика и магистър по право. Докторант е в катедра “Интелектуална собственост” на УНСС, където е и редовен асистент. Има публикации по различни проблеми и аспекти на интелектуалната собственост и нейното управление.

УПРАВЛЕНИЕ НА ТРАДИЦИОННИТЕ ЗНАНИЯ В СФЕРАТА НА ХУДОЖЕСТВЕННОТО ТВОРЧЕСТВО И ИЗКУСТВОТО

асистент Владя Борисова

ВЪВЕДЕНИЕ

Управлението на обекти на интелектуална собственост представлява изключително интересен аспект от реализирането на икономическия им потенциал. Особеностите на това управление се дължат на спецификите и особените характеристики на самите обекти на интелектуална собственост, както и в частност на традиционните знания.

Най-явната и обща специфика, характеризираща обектите като такива в сферата на интелектуалната собственост, е техният нематериален характер и практическа неизхабимост независимо от формите и кратността на икономическото и търговското им експлоатиране. Особено в случая не са характеристиките и параметрите на продукта, а интелектуалните знания за създаването и употребата на конкретния продукт, било то материално или нематериално представен.

Тъй като знанието, информацията, притежаваща интелектуалния потенциал, виновен за създаването на определени интелектуални продукти, са преди всичко нематериално изразими, то крайната икономическа реализация на тези продукти би била обоснована единствено ако съществува адекватна правна система за закрила на същата тази информация. По отношение на тази особеност и специфична черта на обектите на интелектуална собственост може да се каже, че процесът по придобиване на правна закрила е предпоставка – и то необходима, от управленския икономически процес по пазарна реализация на интелектуалния продукт. Това е така, тъй като чрез този етап се предоставя икономическа обосновка за промишлено експлоатиране на съответния интелектуален резултат.

Що се отнася до традиционните знания в областта на художественото творчество и изкуството, то тяхното управление и икономическото им използване са обосновани единствено ако съществува адекватна правна система за тяхната закрила. Процесите на търсене и реализиране на начините и формите за установяване и придобиване на такава закрила са етап от управлението на традиционните знания.

Обект на изследването са традиционните знания от областта на художественото творчество и изкуството като самостоятелна част от системата на традиционните знания на общността и обособена подсистема на интелектуалната собственост.

Предмет на настоящото изследване са характеристиките и специфичните елементи на традиционните знания от областта на художественото творчество и изкуството, мястото и връзките им с изкуството и културно-историческото наследство на страната, техният икономически потенциал и икономическите им параметри на съществуване и реализация, както и спецификите на тяхното управление.

Уточнение по повод на настоящия труд може да бъде националният обхват, в който е проведено изследването. Целта, поради която е поставено това ограничение, е изключителността и новостта на изследвания проблем, липсата на ясна теоретична и практическа постановка, както и на унифицирана система за управление на традиционните знания от областта на художественото творчество на национално ниво.

Основен аргумент е липсата на национално припознаване на културно-историческото наследство на общността като интелектуална собственост на същата, градена и трупана поколения наред.

ТРАДИЦИОННИ ЗНАНИЯ, ХУДОЖЕСТВЕНО ТВОРЧЕСТВО И ИЗКУСТВО

Изкуството е основна част от културното наследство на всяка нация. Посредством него най-лесно са били пресъздавани, а в последствие и препредавани характерните за процесите на развитие на общностите специфики през дълги времеви периоди. Голяма част от историята е “изписана” чрез способите на изкуството. Пример в тази насока могат да бъдат дори пещерните рисунки на първобитните хора, изразяващи по недвусмислен начин техния ежедневен бит, култура и ритуалика. Посредством свободата на изразните средства и възможността за директно пресъздаване на битовите и духовните потребности на общността изкуството се превърнало в универсален език на времето.

В зависимост от това в кой период от време е създавано изкуството, то условно може да се определи като древно, класическо и модерно (или съвременно) изкуство. Общото между трите условни периода в изкуството е материализирането на творческия талант посредством изразът на битието.

Модерното изкуство в повечето случаи формира т. нар. масова култура. По същество тя не представлява градивна култура и не е израз на съществени традиционни ценности и търсения на обществото. Този вид култура възниква в отговор на съществуващата духовна пропаст в обществените отношения. Тя е олицетворение на масовото недоволство, пречупено през първичните потребности на по-голямата част от социума. Тази крайност в модерното изкуство не би могла да се превърне в

историческо наследство, тъй като нейното съществуване е определено във времето, то е преходно.

Не такъв облик притежава класическата култура, представена чрез т. нар. класически произведения на изкуството. Класиката в изкуството се характеризира със способността си да бъде актуална за обществото, независимо от промените на времето. Нейният материален израз – произведенията, са носители на ценностите на общността. Ценности, доказали се и устояли на търсенията и духовните ѝ революции. В повечето случаи класиката може да бъде преходна форма дори на древното изкуство. Тя често е основа за творчество, която остава непроменена в протежение на много поколения.

За да може да се определи изкуството като древно, е необходимо неговото съществуване да е било актуално столетия наред и за период от поне преди 1500 години, както и да е представено по начин, индивидуализиращ общността на произхода му и очертаващ основните ѝ културни постижения и ценности.

Продуктите на този вид национално историческо творчество могат да се нарекат традиционни знания от сферата на изкуството¹. Това са знания, създадени в древността от определена общност, идентифициращи се с нея, изразяващи бита, традициите, ритуалната ѝ, и установили се като основно средство за живот. Тези знания са носители на информация за това: “Знам как да направя нещо”. При тях е ценно както посланието за метода или технологията за реализирането на някакъв краен резултат, така и самият резултат, изразен в обективна форма.² Традиционните знания в сферата на изкуството биват създавани като продукт на народното художествено творчество, наричано още художествени занаяти, или в сферата изобщо на народното творчество, наричано още фолклор.

Принципно не би трябвало да съществува такова разграничение, тъй като понятията традиционни знания и фолклор са тъждествени на понятието историческо наследство. Различие може да бъде обосновано само по отношение на използваните

¹ Традиционните знания са знания из две основни области, генетични ресурси и култура. Традиционните знания в сферата на изкуството са част от традиционните знания в областта на културата.

² Изискването за изразяване на традиционните знания в обективна форма е обосновано от възможните начини за изразяването им. Обективната форма обхваща представянето на местните знания в материален или нематериален вид.

Нематериалната форма обхваща вербален, музикален или израз на движенията на човешкото тяло. Това ще рече, че думите може да не са записани, музиката може да не съществува на музикална партитура, танцът може да не е със записана хореография. За нематериални традиционни знания в първия случай са приети обобщено народните приказки, поезия и гатанки. Във втория случай това са народните песни и инструментални изпълнения, а в третия са народните танци, артистичните представления и ритуалните изпълнения.

Материалната форма е носител на традиционното знание, който може да е камък, текстил, гърво, благороден метал и други. Това са графиките, рисунките, скулптурите, образците на гърворезбарството, гърнчарството, мозайката, произведенията, изработени от ковано желязо, мед, бижутерията, текстилът, везбарството, производството на килими и традиционни носии, на музикални инструменти и архитектурни форми.

За по-подробна информация виж Section 2 of The Model Provisions for National Laws on Suis Generis protection of Expressions of Folklore, WIPO/UNESCO, 1978

изразни средства за обективизиране на творчеството. Така при народните художествени занаяти изразните средства придават материална форма на творчеството, доколкото при фолклора формата би могла да бъде и нематериална. Например нематериална – при една изпята фолклорна творба, една разказана приказка или изиграно хоро, а материална – при овеществено представяне на творчеството, т.е. записването му върху материален носител.

Материализирано фолклорно творчество примерно е и бродираната шевица, тъканото платно, рисуваните мотиви, които по същество са продукт и на народните художествени занаяти³.

Народните художествени занаяти биват⁴:

- художествена обработка на кожа;
- изработване на накити;
- изработване на изделия от ковано желязо;
- медникарство;
- художествено леене;
- звънчарство;
- ножарство;
- изработване на старинно оръжие;
- везбарство;
- художествено плетиво;
- изработване на национални кукли;
- изработване на народни музикални инструменти;
- иконопис и стенопис;
- изработване на художествена керамика;
- художествена обработка на дърво;
- изработване на художествени тъкани;
- гайтанджийство;
- изработване на национални костюми
- копаничарство.

В зависимост от използваните средства за създаване на произведения на изкуството, то бива:

- изобразително (или както още биват определяни неговите съставни области – изящни изкуства, включващи графика, живопис и скулптура);
- приложни изкуства и арт дизайн;
- образци на професионалната архитектура след Освобождението през 1878 г.;
- художествена фотография;
- народно художествено творчество, към което спадат художествените занаяти и фолклорът;
- образците на различните школи и исторически периоди в старата българска архитектура.

³ При това практическо припокриване на двата вида творчество не съществува колизия в интересите, а по-скоро неразбиране за наличието на едно такова деление.

⁴ Закон за занаятите обн. ДВ. бр.42/01г.

Всяко художествено творчество може да използва кумулативно изразните средства на различните видове изкуство. Така например произведенията на народното художествено творчество едновременно с това могат да бъдат и произведения на графичното или пластичното изкуство, архитектурата, а по-рядко – на изобразителното изкуство и фотографията. Това също са множеството глинени пластики, често статуи на божества, графиките, стенните рисунки, изразяващи отделни етапи от специфични ритуали, гравирването на различни предмети и т.н.

Важно е да се отбележи, че древното изкуство по правило е неизползваемо⁵ от търговска гледна точка изкуство; то е уникално и като такова се ползва със специален режим на съхранение и движение. Изключение от правилото са случаите, в които традиционното знание се използва от и в общността му на произход като средство за нейното оцеляване⁶ и под формата на отдаден лиценз⁷. Това е т. нар. свободно използване на традиционните знания, т.е. използване без да е необходимо получаването на разрешение за това от компетентен орган или от общността на произход на традиционните знания⁸ и без заплащане на възнаграждение за използването. Правото на свободно използване съществува при необходимост от задоволяване на обществените потребности в сферите на здравеопазването, културата, образованието, информацията. Право да прилагат института на свободното използване притежават всички членове на общността на произход на традиционното знание при условие, че използването не се извършва с користна и комерсиална цел.

Обичайно прието е създадените в общността на произхода произведения на изкуството посредством използване на традиционни знания да не се таксуват за уникални – такива са единствено техните първообрази. Би могло да се каже, че този вид произведения са оригинални копия на уникалните такива.

В теорията всяка теза, имаща отношение към въпроса за уникално и оригинално произведение, е спорна. Така например Законът за авторското право и сродните му права (ЗАПСП) дава дефиниция за оригинално произведение, която гласи, че “Всеки екземпляр на произведение на изобразителното изкуство, върху който стои саморъчно поставен подпис на автора, се счита за оригинал. Броят на оригиналите се определя от автора и се обявява по подходящ начин при първото разгласяване на произведе-

⁵ Неизползваемо означава, че произведенията на древното изкуство не отговарят на съществуващите съвременни потребности на общността. В повечето случаи те са единични бройки – т.нар. уникали, и като такива не притежават комерсиална стойност. Още повече, че са и историческо културно наследство, а като такова не подлежат на отчуждителни сделки и покупко-продажби. Този вид произведения се оценяват по специален ред от експертна комисия съобразно наредба на Министерския съвет.

⁶ Section 3 and 4/34-36 of the Model Provisions.

⁷ Лицензът представлява легално придобито разрешение за използване на правото за ползване на определен интелектуален продукт от друго лице. Особено при тази форма на управление на правата е, че не се прехвърля собствеността върху традиционните знания. Собственик на същите остава общността на произхода или оторизиран орган. За повече информация виж Борисов, Б. “Лицензионна търговия”, УИ”Стопанство”, УНСС, офия, 2003 г.

⁸ Носителите на права върху традиционни знания могат да бъдат или самата общност на произход на знанията, или колективен орган за управление на тези права, създаден от членовете на общността, или компетентен орган в областта, определен от държавата.

нието. Броят не подлежи на последваща промяна. Изискване е всеки екземпляр да носи пореден номер”.

Споменатите условия не се отнасят за произведенията на приложното изкуство, гизайна и народните художествени занаяти.⁹ Видно от дефиницията на закона е, че оригинални произведения може да има само в сферата на изобразителното изкуство и поради това може да се твърди, че уникалността¹⁰ е присъща преди всичко на традиционно създадените произведения.

Традиционните знания от областта на изкуството под формата на културно-историческо наследство могат да бъдат движимо и/или недвижимо национално богатство.¹¹ По-често срещани са традиционните знания – движимо национално богатство. Не всички обекти – движимо национално богатство, са традиционни знания из областта на художественото творчество и изкуството. Такива са само тези, които отговарят на критериите за традиционни знания, а именно:

- невъзможно е да бъдат индивидуализирани, т.е. нямат ясен произход по отношение на създателя им;
- да отговарят на изискването за времева дистанция и приемственост;
- да са пряко свързани и зависими от средата на произхода си;
- да се влияят от спецификите на членовете на общността им на произход;
- да са носители на ценна информация по отношение на това “как се прави нещо”, т.е. на интелектуални постижения;
- да отговарят на масовите потребности и културни нагласи, като съдържащата се в тях информация допълва или изгражда културната идентичност на общността;
- да се самоидентифицират с общността;
- да са средство за нейното оцеляване.

Възможно е съществуването на традиционни знания от областта на художественото творчество и изкуството, които да не са движимо национално богатство. Такива знания също представляват културни ценности, които подлежат на пожелателно деклариране¹² в културните организации по местонахождение на обекта. За

⁹ ЗАПСП, Допълнителни разпоредби §4,1 и 2

¹⁰ Уникални са онези произведения, които са относително редки, обикновено не се използват според тяхното първоначално предназначение, обект са на специални сделки извън обикновената търговия на подобни използвани предмети и имат значително висока стойност. Такива традиционни знания (в см. на техните образци) в повечето случаи са част от колекция, принадлежаща на музей или частно лице. За дейностите по тяхното разпореждане съществуват специални разпоредби, Закон за паметниците на културата и музеите (ЗПКМ), Забележки

¹¹ Закон за паметниците на културата и музеите, обн. ДВ. бр. 29/69г. изм. ДВ. бр. 55/04г., чл.3 от закона гласи: “Паметник на културата е всяко движимо и недвижимо автентично материално свидетелство за човешко присъствие и дейност и за процесите в природата, което има научна или културна стойност и притежава обществена значимост.”

¹² Считам, че пожелателното деклариране на образците на традиционните знания от лицата, в чийто патримониум се намират, е съществен пропуск на законодателя, тъй като единствено чрез института на декларирането е възможно да се определи дали това местно знание е движимо културно наследство или не представлява такова. Установяването на този факт

вписаните образци на традиционните знания се издава документ, удостоверяващ, че описаните предмети нямат качества на движимо културно наследство¹³. Удостоверението се издава в триднешен срок от постъпването на искането. Предметът се маркира и му се дава оценка, която представлява левовата му равностойност. Този вид традиционни знания (в см. на техните образци) може да бъде наречен комерсиален, тъй като собствеността върху тях остава за лицето, декларирало предмета за вписване.

Интересното в случая е, че се говори за собственост върху предмет, който по право принадлежи на общността на произхода му¹⁴, т.е. правото върху него е колективно, а не индивидуално. Тази особеност е следствие от съществуващото право на свободно използване на традиционните знания от членове на общността им по произход. Правото на използване е индивидуализирано, тъй като традиционното знание е намерено на територия, представляваща собственост на лицето, заявило обекта за вписване. Собствеността в случая представлява правото да се използва традиционното знание.

Обявяването на традиционните знания – движимо културно наследство, за национално богатство се извършва от Министерството на културата и туризма след вземане на мнението на експертните комисии към Националния институт за паметниците на културата. Традиционните знания, представляващи национално богатство, се описват в специален регистър към музея в областта, в която съществуват.

Движимо национално богатство са онези традиционни знания, които са с най-голяма научна и културна стойност и представляват значителен интерес за националното наследство от историческа, художествена или археологическа гледна точка.¹⁵ Такива например могат да бъдат картини и рисунки, изпълнени на ръка върху всякакъв материал с всякакво средство – като мозайки, гравюри, щампи, сериграфи, литографии, пластични произведения или скулптури, първи печатни книги, свитъци и ръкописи, включително и географски карти, оригинални музикални партитури – отделно или в колекции, изделия от дърво и керамика, художествен текстил, килими, оръжия и други¹⁶.

е от значение както за културното наследство на общността като цяло, така и за определянето на правния статут и режим за използване на съответното знание.

¹³ Чл.2, ал.2 от Наредба № 1 за реда за извършване на оценка на декларирани движими паметници на културата, собственост на физически или юридически лица, обн.ДВ бр.13/2005. Пак там е приета терминологията по отношение на традиционните знания – недвижимо национално богатство, да се наричат “предмет”.

¹⁴ Конкретно за случая собствеността върху културни ценности – историческо или не историческо богатство, принадлежи на държавата.

¹⁵ §2 от Допълнителни разпоредби от ЗПКМ

¹⁶ Приложение към чл.33а от ЗПКМ – Списък на обявените за национално богатство традиционни знания.

УПРАВЛЕНИЕ НА ТРАДИЦИОННИТЕ ЗНАНИЯ ОТ ОБЛАСТТА НА НАРОДНОТО ТВОРЧЕСТВО И ИЗКУСТВО

Интересно стои въпросът за управлението на правата върху традиционните знания и създадените чрез използването им произведения вътре в общността им на произход¹⁷.

Основания за управлението на традиционните знания преди всичко са:

- социалната и културната им полезност и значимост за развитието на обществото като цяло;
- потенциалната им икономическа полезност;
- полезността им като стопански фактор за икономическо развитие;
- обстоятелството, че представляват конкурентно предимство на общността;
- разпространяването, съхраняването и обогатяването на културно-историческото наследство.¹⁸

Съществуват две основни форми на управление – индивидуална и колективна. Индивидуалната форма на управление е присъща на традиционните знания – недвижимо национално богатство. Това е псевдоформа на индивидуално управление, тъй като касае единствено правото да се използва обектът или по-конкретно правото на собственика освен да го използва, също и да се разпорежда с него. Най-честите форми на разпореждане с традиционни знания са покупко-продажбата и дарението¹⁹.

Позовавайки се на принципа на свободното използване, всички останали членове на общността на произход на традиционното знание могат да го използват свободно,

¹⁷ Задължително необходимо е да се отбележи, че въпросът с управлението на традиционните знания като цяло все още е в процес на изследване и анализиране както в теорията, така и в практиката. На настоящият етап единствената организация, занимаваща се с проблемите в сферата на традиционните знания, е Световната организация по интелектуална собственост (СОИС). По въпросите на традиционните знания не съществуват единни международни нито национални нормативни актове, уреждащи съответната материя. Изложените тези и направеният анализ са основани на действащата нормативна уредба в Република България, косвено засягаща проблема, както и на докладите на СОИС.

¹⁸ Изброените мотиви за управление на традиционните знания съществуват въз основа на икономическите предимства, които се получават в резултат на използването им. Като обекти на интелектуална собственост традиционните знания представляват нематериални активи, които се характеризират със следните особености:

- не се амортизират;
- могат да се използват многократно и то едновременно от няколко лица, като едновременно с това генерират печалба;
- имат дълъг жизнен цикъл и бавно морално остаряване;
- предоставят допълнителна възвращаемост на вложените ресурси.

Традиционните знания могат да бъдат използвани в различни индустрии като базов научно-изследователски материал за създаването на обекти на нова интелектуална собственост, т.нар. иновации. Днес такива индустрии са музикалната, филмовата, модната и други.

¹⁹ Лицензирането не е форма на разпореждане, а на използване на традиционните знания.

без да искат разрешението на неговия собственик²⁰ и без да му заплащат съответното възнаграждение за това. Към позволените форми на използване спадат възпроизвеждането, разпространението, преработката, предаването на обекта по кабел или по безжичен път, предаването му в дигитална форма чрез интернет, публичното изпълнение, публичното представяне и други²¹.

Индивидуалното управление всъщност е псевдоиндивидуално, тъй като не представлява монополно право единствено за собственика на традиционните знания. Същите, едновременно с него, могат да бъдат управлявани и на колективна основа от останалите членове на общността.

Независимо от формата на управление, съществува задължението за указване общността на произход на традиционното знание за всеки вид и при всяка поредност на неговото използване.

Регистрирането на традиционните знания позволява създаването на база данни за тяхното съществуване, местонахождение и произход. Това, от своя страна, улеснява управлението на правата и гарантира колективното им начало. Чрез регистрацията общността на произход, т.е. носителя на *suī generis* правата върху традиционните знания, става общоизвестна. Това обосновава правата ѝ при евентуална злоупотреба при използването на традиционните знания. Под злоупотреба се разбира осъществяването на няколко типа действия:

- използване на традиционните знания за комерсиални цели без разрешение за това;
- използване на традиционните знания по начин различен от традиционния или обичайния за тях.

За злоупотреба се признава и използването на традиционните знания дори и от член на общността, когато това се осъществява без разрешение и по начин различен от традиционния или обичайния за тях²².

Трябва да се прави разлика между управление на традиционните знания преди и след тяхната регистрация. Управлението преди регистрацията може да бъде и индивидуално. Това ще рече, че заявлението за регистрация може да се подаде от един член на общността на произход. С юридическия факт на регистрирането на традиционното знание се извършва и легалното признаване на колективното право на общността върху него²³. Това се доказва и със задължението за указване на произхода при всяко използване на традиционното знание²⁴.

²⁰ Използването на термините собственост и собственик от закона за указване на лицето, открило традиционните знания в неговия патримониум, за целите на интелектуалната собственост не е удачно, тъй като приема различно тълкуване и създава колизия в правата и разбирането.

²¹ Изброените действия в чл.18 от ЗАПСП

²² Section 3/32 of the Model Provisions

²³ Legislative Assembly Law №20, June 26, 2000 Special IP Regime of Collective Right's of the Indigenous Communities for the Protection of their Traditional Knowledge

²⁴ Section 5/1,2 of the Model Provisions

Колективното управление е обосновано от т. нар. колективно право на общността на произход на традиционните знания²⁵ да използва същите за икономически, социални и културни цели. Именно наличието на това право е и основанието традиционните знания да могат да се превърнат в конкурентно предимство на общността.

Колективното управление на *sui generis* може да се извършва по два начина – чрез компетентен орган, създаден и упълномощен от орган на държавна власт, или от организация за управление на права, създадена по инициатива на носителите на колективното право. Националният ни режим е приел първата форма на управление посредством създаването на специализиран в областта орган, наречен културна организация.

Управлението на правата върху традиционни знания вътре в общността им на произход е в компетенциите на т. нар. културни организации²⁶, които са оправомощени да осъществяват дейности по създаването, разпространяването и опазването на културните ценности²⁷ на общността.

Регистрирането и дейността на културните организации се извършва под контрола на Министерство на културата и туризма, което в сферата на традиционните знания е задължено да осигурява условия за запазването и обогатяването на културно-историческото наследство²⁸, както и за съхраняването на българския книжовен език²⁹, традиции и обичаи.

Съществуването на културните организации е обосновано от спецификата на обекта традиционни знания. По правило традиционните знания са съвкупност от информация и/или интелектуален продукт, създаден в следствие използването на тази информация. Тези знания не могат да бъдат персонифицирани с определено лице, съществуват от значителен период от време, представляват съществени знания за

²⁵ Това е т.нар. *sui generis* право или особено право. В превод означава „сам по рода си”. Правото не е срочно, с недефинируем момент на възникване

²⁶ Културната организация е структура, регистрирана по реда на Закона за лицата и семейството или по реда на Търговския закон, чиито предмет на дейност е създаването, разпространението и опазването на културни ценности в областта на театъра, музиката, киното, аудиовизията, литературата, художествения превод, танца, цирка, пластичните изкуства, архитектурата, дизайн и фолклора, §1, т.3 от Допълнителните разпоредби на ЗЗРК

²⁷ Всяко автентично материално свидетелство за човешко съществуване и дейност, което има значение за развитието на културата и е значимо за обществото, се нарича културна ценност, §1, т.2 от Допълнителните разпоредби на ЗЗРК

²⁸ Културно-историческото наследство е съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет, §1, т.6 от Допълнителните разпоредби на ЗЗРК

²⁹ Когато говорим за традиционни знания в областта на културата, трябва да отбележим спорната теория, че езикът не представлява традиционно знание, тъй като не е резултат на творчески усилия, пресъздаващи определен емоционален израз на действителността, а е само средство за комуникация. Но погледнато от другата страна на проблема, езикът е най-ясното средство за идентифициране на общността с нейните традиции и бит, закодирани в звученето и изразните словосъчетания. Като такъв, би било редно да му се признае статут на традиционно знание. Той съществува от векове, интелектуален продукт е на цяла една общност, не на едно лице, формиран е в отговор на нуждите – материални и нематериални, на общността му на произход и е предаван и съхранен през редица поколения.

това как оцелява общността на произхода им и се индивидуализират единствено чрез нея. Посочените характеристики не им позволяват пряко да се обособят като обект на авторското право³⁰. За да получат косвена авторскоправна закрила, традиционните знания трябва да отговарят на определени критерии като:

- да бъдат идентифицируеми с определено лице,
- да имат определен момент на възникване.

Тези изисквания се съблюдават при извършването на преработка от определено лице, което се явява автор на преработеното произведение. До преработката на традиционните знания те се ползват с т. нар. особени права на закрила³¹.

Носител на *sui generis* е културната организация, а не авторът³² на традиционното знание. Организацията осъществява и управлението на тези права. Културните организации биват държавни, общински, частни и със смесено участие. Държавните културни организации се наричат държавни културни институти и се създават със специален закон или с акт на орган на изпълнителната власт.

Основна функция на културните институти е да осъществяват общонационални и представителни дейности по³³:

- създаването,
- трайното съхраняване,
- разпространението на културни и исторически ценности.

Със статут на културни организации³⁴ се ползват още музеите³⁵ и галериите. Частните музей също са приравнени по статут на културни организации.

Частните културни организации се създават, преобразуват и прекратяват по инициатива на физически и/или частни юридически лица по реда на Търговския закон или по реда на Закона за лицата и семейството³⁶. По съдържание на компетенциите и функциите си частни културни организации са и т.нар. организации за колективно

³⁰Обект на авторското право е всяко произведение на литературата, науката и изкуството, което е резултат на творческа дейност и е изразено по какъвто и да е начин и в каквато и да е обективна форма, чл.3, ал.1 от Закона за авторското право и сродните му права, обн. ДВ. бр.56/93г.

³¹Особените права се наричат *sui generis*. Те са особени, защото не принадлежат на едно лице, нямат момент на възникване и срок на закрила. Особеностите им са израз на специфичните елементи на обекта традиционни знания. *Sui generis* означава "сам по рода си" или "of their own kind".

³²Може ли да се говори за автор по отношение на традиционните знания? Макар и традиционното знание да е колективна интелектуална собственост на цяла една общност, то неговото начало е поставено от едно лице, което се явява и автор на традиционното знание. Авторството се обезличава в резултат на времето, през което знанието е било използвано, това са редица поколения и период от време над сто години, необходим за признаването на знанието от общността за традиционно.

³³Закон за закрила и развитие на културата, обн. ДВ. бр. 50/99г., чл.7, ал.1 /ЗЗРК

³⁴Държавни културни институти освен музеите и галериите са и училищата по изкуствата и културата, осигуряващи професионална подготовка в областта на културата и изкуствата., чл.13 от ЗЗРК

³⁵Музеите са културно-просветни институти, които издирват, изучават, събират, придобиват, съхраняват, документират и популяризират историческото наследство, чл.7 от ЗПКМ

³⁶чл.10, ал.1 от ЗЗРК

управление на авторски или сродни права³⁷. Пример за действаща организация за колективно управление на авторски права в сферата на изкуството е ИЗА-АРТ.

Разликата между частните културни организации и организациите за колективно управление на права е в техният правен статут. Първите могат да са стопански организации, докато организациите за колективно управление на права са сдружения с нестопанска цел. Това ще рече, че едните могат да извършват стопанска дейност, посредством която да генерират приходи, докато при другите приходите, получени от управлението на правата, се разпределят между членовете им, като разликата се заделя за подпомагане на културата.

Под формата на частни организации съществуват и т. нар. творчески съюзи. Това са доброволни сдружения с нестопанска цел, които обединяват лица, извършващи сродна творческа дейност в областта на културата. Членовете на творческите сдружения упражняват по правило свободна професия³⁸. Пример за действащ творчески съюз в областта на народните художествени занаяти е т.нар. Задруга на майсторите на народните художествени занаяти със седище в София.

Като носители на *sui generis* права върху традиционните знания културните организации в процеса на управление на правата³⁹ могат да извършват и разпоредителни сделки с тях.

ФОРМИ И НАЧИНИ ЗА ИКОНОМИЧЕСКА РЕАЛИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НА ТРАДИЦИОННИТЕ ЗНАНИЯ ОТ ОБЛАСТТА НА ХУДОЖЕСТВЕННОТО ТВОРЧЕСТВО И ИЗКУСТВОТО

Най-често използваната и приложима форма за отстъпване на правото за използване на традиционно знание е лицензионната. Предоставянето на лиценз или разрешение за използване на правата върху традиционните знания, както и самите традиционни знания, се извършва по особен ред и форма.

За всяко използване на традиционни знания, които вече са били декларирани и регистрирани като историческо богатство, е необходимо получаването на разрешение от Министерство на културата и Национален център музеи, галерии и изобразителни изкуства. С разрешението се предоставя възможност за използване на матриците, по-които може да се възпроизведе или преработи съответната културна цен-

³⁷За повече информация виж чл.40 от Закона за авторското право и сродните му права, обн. ДВ. бр.56/93 г. Това съждение е резултат от съдържанието се в нормата на чл. 14, ал.4 от ЗЗРК изискване за задължително вписване на културните организации след учредяването им като юридически лица в регистъра на Министерство на културата. Разпоредбите на ЗЗРК се отнасят като общ закон към специалните разпоредби на ЗАПСП.

³⁸Свободна професия е професията на лицата, упражнявана в областта на културата, която се осъществява самостоятелно и независимо, §1 от Допълнителните разпоредби на ЗЗРК

³⁹Не съществува определена формула, изчерпваща видовете използване на правата, но поради обстоятелството, че това са произведения на изкуството, създадени чрез вложени интелектуални усилия и изразени чрез някаква обективна форма, макар и да не отговарят на критериите за обекти на авторското право, те се по-близо до него отколкото до правото на индустриална собственост. Поради това под използване на *sui generis* ще се разбират дейностите, изброени в чл. 18 от ЗАПСП.

ност. Възпроизвежданите или преработвани оригинали предварително се декларират и вписват като бройка, която не подлежи на последваща промяна. На всеки възпроизведен оригинал от лицето, възпроизвело го, се поставя маркировка наречена щемпел. За възпроизведените или преработени оригинали е задължително освен номерът на бройката и щемпелът на кописта⁴⁰ да се указва и произходът на традиционното знание.

Различията в лицензирането на останалите обекти на интелектуална собственост са обособени от природата на традиционните знания и от високата стойност, която притежават като национално-историческо наследство. В повечето случаи използването на традиционните знания е обосновано от необходимостта от задоволяване на обществените интереси и културни потребности.

Отдаването на лиценз за използване на традиционно знание може да се каже, че представлява форма на разгласяване на специфично know-how с историческа и културна стойност. Разгласяването предоставя възможност за индивидуализиране на традиционното знание с определен персонаж, т.е. трансформирането на *sui generis* правата в авторски или сродни права посредством преработка на разгласените традиционни знания. По този начин съществуващото културно-историческо наследство бива разпространявано, съхранявано и обогатявано.

В случаите на лицензиране, ползватели на правото са най-често културни дейци като творци⁴¹ и артист-изпълнители на произведения в сферата на културата, както и ценители на произведения на изкуството, частни физически или юридически лица, т.нар. частни колекционери⁴².

Важно е да се отбележи съществуването на разлика в правомощията на творците и артист-изпълнителите на произведения в сферата на културата и частните колекционери и ценители на произведения на художественото творчество и изкуството. Последните в повечето случаи не притежават правото за възпроизвеждане и преработка на традиционните знания. Частните колекционери могат да възложат на даден творец или артист-изпълнител да създаде определен оригинал, спазвайки

⁴⁰ Кописти преди всичко могат да бъдат творците и артист-изпълнителите на произведения на художественото творчество и изкуството.

⁴¹ Творец е лице, което създава или изпълнява произведения на изкуството, §1, т.4 от Доп. разп. на ЗЗРК.

⁴² Частни колекционери са лицата, имащи достатъчно финансови възможности да събират и съхраняват скъпоструващи културни ценности. Не съществува задължение за регистриране на частните колекционери. Регистрирането им към Министерство на културата и туризма е пожелателно – с оглед запазване конфиденциалността на информацията за колекциониранияте от тях предмети. При поискване на регистрирани като историческо богатство предмети за целите на музейна експозиция частният колекционер по-принцип няма право да откаже предоставянето им. Частните колекционери не нарушават законодателството, ако притежават недекларирани културни ценности. Нарушение ще съществува, ако тези ценности станат обект на износ или основание за разкопаване на определени територии с цел иманярство.

Практика е между специализираните или регионални музеи и местният частен колекционер да съществува договор за взаимно сътрудничество и подпомагане при използването и съхранението на културните ценности. Частен колекционер не може да закупи или обмени регистрирана в музей културна ценност. Това е възможно единствено на ниво институти.

изискванията и реда за получаване на разрешение за използване на традиционни знания от Министерството на културата и туризма. Правомощията на частните колекционери се изчерпват единствено с правото да събират, съхраняват, внасят и изнасят и да възлагат създаването на оригинали на културни ценности.

Предпоставка за получаването на разрешение за използване на *sui generis* е преминаването на задължително професионално обучение в областта на изкуството, в частност на народните художествени занаяти. Професионалното обучение в културно-просветните институти представлява преподаване и по този начин съхраняване и разпространение на наличното традиционно know-how. Получаването на професионално обучение е задължително условие за придобиването на легално право да се иска разрешение за използване на традиционните знания. Това становище се гради върху законовите разпоредби за придобиване на професионална квалификация като артист-изпълнител, чирак, калфа или майстор на произведения на народното художествено творчество⁴³.

Фактът на завършване на професионално образование в сферата на културата е меродавен за легализирането на ползвателя на правата върху традиционните знания. От този момент нататък ползвателят е персонализиран легално и въз основа на правно основание може да използва придобитите права върху традиционните знания.

Законодателството в тази област обръща особено внимание на някои форми на използване на правата като възпроизвеждане, внос и износ на традиционни знания, обявени за историческо наследство. Така например традиционни знания – историческо наследство, могат да се възпроизвеждат в точни копия и в копия с образователно, представително или търговско предназначение.⁴⁴ Точното копие задължително се маркира със знак и се изработва единствено за целите на музейните експозиции, т.е. за публичното им показване⁴⁵. Някои от точните копия се изработват срещу изричното разрешение на Министерство на културата чрез възлагателно писмо и приемно-предавателен протокол, сключвани между изпълнителя, кописта и съответният музей. Възпроизвеждането на копия за образователни или търговски цели се извършва с целенасочено визуално изменение на най-малко една десета от изображението на униката.

Възпроизвеждането на уникални традиционни знания в областта на изкуството може да се извършва от легални ползватели, юридически или физически лица, или от самите музеи, в които се намират и които пряко упражняват *sui generis*. Правото да

⁴³ За изработването на произведения на народните художествени занаяти Законът за занаятите, обн. ДВ. бр.42/01г., поставя изискването за наличие у твореца на професионално-квалификационна степен – чирак, калфа или майстор. Що се касае до артист-изпълнителите на произведения на народното-художествено творчество, по аналогия, изискването за образователна степен е изложено в чл. 13 от ЗЗРК.

⁴⁴ чл.32а, от ЗПКМ

⁴⁵ Създаването на точни копия на уникатите е необходимо за целите на тяхното съхранение. Тези копия в сферата на традиционните знания се наричат оригинали, защото възпроизвеждат изцяло и достоверно изображението на униката. Оригиналите могат да бъдат определен брой, който предварително се оповестява и не подлежи на промяна. При определени условия и договореност между страните оригиналите на традиционните знания могат да бъдат предмет на отчуждителни сделки.

се възпроизвеждат произведения на народното художествено творчество се придобива чрез сключването на възмездна сделка с носителя на правата. Срокът и условията по лицензионния договор подлежат на свободно договаряне, тъй като обекта е специфичен за интелектуалната собственост и не се ползва със срочна защита.⁴⁶

Когато се възпроизвежда елемент или точно копие от уникала във фотографско, компютърно, аудиовизуално и друго изображение, както и когато това изображение се разпространява⁴⁷, а също и в случаите, в които изображението се използва при производството на стоки, етикети или дизайнерски решения както и за други търговски или рекламни цели, е необходимо да се сключи договор с носителя на съответните права. Договорът задължително е възмезден, като цената на лиценза⁴⁸ се употребява за съхраняване на традиционното знание, чието право/*sui generis* е отдадено за използване.

По същество възпроизвеждането на произведение е прякото или непрякото размножаване в един или повече екземпляри на цялото произведение или на части от него, по какъвто и да е начин и под каквато и да е форма, постоянна или временна, включително запаметяването му под цифрова форма в електронен вид⁴⁹. По своята природа правото за възпроизвеждане на дадено произведение е имуществено авторско право, при което се извършва директно копиране на първичното произведение.

По отношение на традиционните знания, които биват възпроизвеждани в точни оригинални копия за целите на музейните експозиции, върху създадените оригинали възниква т.нар. сродно право. Сродното право е право, зависимо от съществуването и използването на друго предхождащо го право. В случая при произведенията на народните художествени занаяти това право е *sui generis*.

Сродното право възниква за лицето, възпроизвело уникала. То обаче не придобива авторство върху оригинала. Това е така, защото процесът на възпроизвеждане не изисква внасянето на креативни интелектуални, творчески усилия. Той е едно пряко копиране, осъществено с помощта на определени механични средства (фотокопиране, компютърно възпроизвеждане, аудиовизуално, репрографско), а не проява на творчески талант. Носителят на сродното право притежава едно основно неимуществено право, а именно правото името му да бъде поставяно на подходящо за целта място върху оригинала. Сродното право по своята природа е срочно – 50 години от момента на разгласяване на произведението.

Съществена особеност при възпроизвеждането на уникали е фактът, че частта имуществени права от съдържанието на сродното право върху оригиналите принадлежи не на лицето, възпроизвело уникала, а на възложителя – в случая това е музеят. Това е така, защото този вид достоверно възпроизвеждане на традиционни знания е

⁴⁶ Срокът на закрила на обектите на интелектуална собственост е определящ за срока на действие на лицензионния договор, тъй като след изтичането му обектът, предмет на лиценза, вече не се ползва с т.нар. изключително право, а е общодостъпен за използване от трети лица без заплащане и без разрешение.

⁴⁷ Дефиниция за това кои действия представляват разпространение на произведения е дадена в §2, т.4 от Допълнителните разпоредби в Закона за авторското право и сродните му права.

⁴⁸ За повече информация за формиране цената на лиценз на обекти на интелектуална собственост виж Борисов, Б., „Лицензионна търговия“, УИ”Стопанство“, УНСС, София, 2003 г.

⁴⁹ §2, т.3 от Закона за авторското право и сродните му права.

допустимо от закона единствено за целите на обогатяването, съхраняването и разпространяването на националното културно наследство.

Независимо от едновременното съществуване на двата вида (*sui generis* и сродни) права у един носител, не съществува колизия по отношение на управлението им. По интересно стои въпросът с традиционните знания, които се възпроизвеждат за целите на обучението или за търговски цели. Изискване на нормативната уредба е тяхното възпроизвеждане да се извършва при наличието на разлика в изображението на униката най-малко с една десета. По същество при процеса на пряко възпроизвеждане, наличието на разлики във възпроизведеното изображение е невъзможно, тъй като това е директно копиране.

Изискването за неточно представяне при вида на изображението на униката по същество е предпоставка за нарушаване целостта на произведението посредством внасянето на промени в неговото съдържание, дух и форма⁵⁰. Всяка такава промяна води до промяна на авторското усещане, вградено при създаването на униката, като в същото време внася и ново такова – това на лицето, извършващо възпроизвеждането.

По същество всяка промяна на едно произведение е предпоставка за създаването на друго, съдържащо елементите на първоначалното произведение. Тези действия са дефинирани от закона като преработка⁵¹. При преработката се създава ново произведение, производно на преработеното, в случая на оригинала. Основен момент при преработката е необходимостта от влагане на творчески усилия за създаване на новото произведение. Възпроизвеждането отново се извършва във вече споменатите форми, но то се предхожда от творческия импулс и визия на лицето, преработващо униката. Поради тази причина върху новосъздаденото вторично произведение възниква не сродно, а авторско право.

Правото принадлежи на лицето, осъществило преработката и възпроизвеждането на традиционните знания. Авторското право е независимо от *sui generis* правата, принадлежащи на културните институти или организации. Упражняването му е самостоятелно и срочно – до смъртта на автора и 70 години след това. За автора освен авторското право възниква и правото на авторство.

От момента на възпроизвеждането или преработката на традиционните знания създадените оригинали се обособяват като обект на авторско право⁵². Като такива те се персонафицират с техния създател и/или автор и се ползват със защита по реда на Закона за авторското право и сродните му права.

⁵⁰Всяко едно произведение се състои от съдържание, дух и форма. Съдържанието е посланието на автора към общността, духът е авторското усещане за действителността, неговите размисли, емоции и стремежи, а формата е обособена от използваните от автора изразни средства. Формата винаги е обективна, само в някои определени случаи би могло да е материална. Извърши ли се промяна в един от трите елемента на произведението, това води до цялостна промяна на същото.

⁵¹Преработка е приспособяването и внасянето на всякакъв вид промени в произведението, както и използване на произведението за създаване на ново, производно от него произведение, чл.18, ал.2, т.8 от ЗАПС. Преработката е самостоятелно авторско право от съдържанието на имуществените права на автора.

⁵²Чл.3 от Закона за авторското право и сродните му права.

Възпроизведените под определена бройка оригинали за търговски цели се наричат сувенири. Те се изработват от благородни метали или единствено покритието им може да е от благороден метал. Използваният материал предварително се декларира по време на получаване на разрешението за използване на традиционните знания. Освен авторът на оригинала, неговият щемпел и номерът на бройката, задължително се указва и произходът на традиционното знание.

Създадените оригинали за учебни цели следват същия режим с тази разлика, че за тях съществува изискване преработката да се извършва с неблагородни материали. Това е превантивна мярка срещу евентуалната им нелегална комерсиализация.

Управлението на правата върху производни произведения може да се извършва също и на колективна основа чрез посредничеството на организации за колективно управление на авторски или сродни права.

Използването на авторското право може да се осъществява комплексно или в определени комбинации. Може да се отдава изключително или неизключително право. Така например правото за възпроизвеждане и/или преработка може да се отдаде отделно от правото за внос или износ на оригиналите на традиционните знания⁵³.

Износът, както и временният износ на произведения на народните художествени занаяти, подлежи на разрешителен режим. Разрешението се издава от Министерството на културата и туризма по искане на заинтересованото лице, при условия и ред, определени с наредба на Министерския съвет.

Износът на традиционни знания, обявени за национално историческо наследство, е недопустим. Изключение са случаите, когато износът е временен и е за целите на разпространяването на българската култура и бит пред чуждестранна публика или за целите на тяхното съхраняване посредством реставрирането им. Временният износ винаги се извършва в рамките на строго определени в наредбата срокове.

Традиционни знания, които не са вписани като национално богатство, могат да бъдат изнасяни от страната срещу съответен сертификат. За издаването на сертификат се извършва експертна оценка на традиционните знания. Целта на оценяването е приблизителното определяне на левова равностойност на културната ценност. Сертификатът се издава по поискване на заинтересованото лице от директора на Националния център за музеи, галерии и изобразителни изкуства.

Съответните разпоредби се отнасят за традиционни знания, които са уникати, и за такива, които са точни оригинали на уникатите. Разрешителният режим не е в сила по отношение на преработени традиционни знания за целите на образването или търговията.

⁵³Този извод следва от направената уговорка, че съдържанието на *sui generis* правата има значително сходство със съдържанието на авторското право. Последното обхваща имуществените и неимуществените права на автора.

СПОСОБ И ТЕХНОЛОГИЯ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ТРАДИЦИОННИТЕ ЗНАНИЯ ОТ ОБЛАСТТА НА ХУДОЖЕСТВЕННОТО ТВОРЧЕСТВО И ИЗКУСТВОТО ЗА ЦЕЛИТЕ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ИМ РЕАЛИЗАЦИЯ

За да може да се извършват каквито и да било разпоредителни сделки с произведения на народното художествено творчество, е необходимо стойността на същите да бъде оценена в пари. Оценката на традиционните знания е процедура, извършвана единствено от т.нар. експертно-оценителни комисии.

Независимо чия собственост са традиционните знания – държавна или на частни физически или юридически лица, и дали са обявени за национално богатство или не, тяхното регистриране в музей по местонахождение/местожителство на собственика е задължително. Оценката на традиционните знания се извършва при регистрацията им от съответната експертно-оценителна комисия към музей.

Заявлението за регистрация на джизими традиционни знания се подава в най-близкия регионален или специализиран музей по местонахождение на традиционното знание. Специализираните и регионалните музеи, имащи отношение към традиционните знания, са:

- Национален исторически музей – за традиционни знания от всички епохи;
- Национален музей на българското изобразително изкуство – за български произведения на изобразителните изкуства от всички епохи;
- Национален литературен музей – за произведения на литературата от всички епохи;
- Национален политехнически музей – за произведения от областта на техниката от всички епохи;
- Етнографски институт с музей към БАН – за произведения от традиционната и градската култура, народни музикални инструменти от всички епохи;
- регионални исторически музеи – Бургас, Варна, Велико Търново, Враца, Кърджали, Кюстендил, Пазарджик, Плевен, Русе, Стара Загора, и Шумен.⁵⁴

По служба музеят, в който е депозирано заявлението за регистрация, проверява своята компетентност за извършване на експертна оценка. Ако компетентността принадлежи на специализиран музей, преписката бива препращана.

Експертно-оценителната комисия се назначава за всеки отделен случай по предложение на Националния център за музеи, галерии и изобразителни изкуства и по решение на министъра на културата и туризма. Предметът на експертната оценка се предоставя от декларатора в денят на заседанието на комисията. Оценката трябва да бъде изготвена в едномесечен срок при конфиденциалност на станалите известни по време на оценяването обстоятелства.

Експертната оценка съдържа информация за наименованието, състоянието, описанието, теглото, произхода, мястото и времето на създаване, материалите на изготвяне, техниката, размерите, състоянието, приблизителната стойност в левове, специфичните особености и идентификационните белези на традиционното знание. Оценката съдържа и цветно изображение. Върху долния десен ъгъл на снимката за

⁵⁴За повече информация виж Приложение №2 към чл.6, ал.1 от Наредба №1 за оценка на джизимите паметници на културата.

достоверност на изображението се полагат печатът на музея и подписа на председателя на комисията. Някои от изброените характеристики може да не се съдържат в експертната оценка, ако определянето им е било невъзможно.

Приблизителната легова равностойност на традиционното знание – движим паметник на културата, се определя и се вписва в експертната оценка само ако деклараторът е заявил, че същото ще бъде предмет на износ от страната. В противен случай такава оценка не се извършва. Срокът, за който важи оценката, е 12 месеца.

Експертната оценка се изготвя в три еднообразни екземпляра и се подпечатва с печата на музея, извършил я. Екземплярите се съхраняват от декларатора, Националния център за музеи, галерии и изобразителни изкуства и в Единния регистър за движимото културно наследство, представляващо национално богатство, към Националния център за музеи, галерии и изобразителни изкуства. Когато заключението е, че традиционното знание е движимо културно наследство, върху него се поставя регистрационен номер. Ако се установи, че не се касае за движимо културно наследство, върху експертната не се поставя регистрационен номер. Тези експертни оценки се съхраняват в деловодството на съответния музей. При несъгласие с мнението на експертно-оценителната комисия деклараторът има право да изиска повторна експертиза. Нейното заключение е окончателно. Експертната оценка влиза в сила в тридневен срок от издаването ѝ.

Всеки музей води регистър на декларираното за регистрация пред него културно наследство. Регистрираните движими исторически богатства се вписват в регистъра, воден от Националния център за музеи, галерии и изобразителни изкуства в София⁵⁵. Така определената парична равностойност на културно-историческата стойност на традиционните знания може да представлява меродавна база за определяне на цената на лиценза за отдаване на право на използване на *sui generis* правата.⁵⁶ Лицензирането може да се извършва и с посредничеството на т.нар. културни организации.

Носителите на авторско право върху създадените от тях производни произведения на традиционните знания с оглед естеството на обекта нямат икономически интерес от неговото лицензиране. Преработката и възпроизвеждането на традиционното знание с търговска цел се извършват преди всичко за получаване на определени икономически облаги. Поради това обстоятелство най-честата форма на разпространение⁵⁷ на копие на произведение на народното творчество е покупко-продажбата.

При покупко-продажбата се извършва отчуждаване на собствеността върху произведението, а едновременно с това се прекратява и правото на разпространение. Правото се прекратява единствено за територията, на която е извършена първона-

⁵⁵ Наредба №1 за реда за извършване на оценка на декларирани движими паметници на културата, собственост на юридически или физически лица, обн. ДВ бр.13/2005

⁵⁶ Редът, по който се извършва оценката на традиционните знания, е определен с наредба на Министъра на културата.

⁵⁷ "Под разпространение се разбира продажбата, замяната, дарението, даването под наем или в заем, както и предложението за продажба, даване в заем на оригинали или екземпляри от произведението....", §2, т.4 от Допълнителните разпоредби на ЗАПС

чалната продажба⁵⁸. Това ще рече, че за авторите не съществува правото да получават възнаграждение в процент от продажната цена при всяка следваща публична продажба на тяхното произведение. За съжаление по националното законодателство такава икономическа привилегия не е предвидена за авторите на произведения на народното творчество⁵⁹. Не е обяснимо наличието на такова разделение между видовете изкуства. Изключение от това правило съществува единствено по отношение на произведенията на живописца, графика и скулптурата. За авторите на такива произведения е предвидено правото да получават процент от всяка последваща публична продажба на тяхното произведение.⁶⁰

Получените приходи от лицензирането на *sui generis* правата отиват за разходи по съхранение на традиционните знания. Това правило важи с пълна сила за оригиналите и в определена степен за създадените копия за търговски и образователни цели⁶¹.

Приходите от използването на традиционните знания, получени от организациите с нестопанска цел, се внасят в т.нар. Национален фонд "Култура"⁶². Фондът е създаден и функционира под ръководството на Министерството на културата и туризма.

ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ ДУМИ

Съществуването и опазването на традиционните знания на общността е съществено както за идентифицирането ѝ като общност с историческа памет, така и за нейното непрекъснато еволюиране в интелектуален и културен аспект. Не само притежаването и съхранението на традиционните знания представлява конкурентно предимство на общността в културен, социален и икономически план, но също така и тяхното правилно управление и разпространение.

Използването на традиционните знания като основа за създаването на нови интелектуални постижения или само като културни ценности не би следвало да се пренебрегва, тъй като те представляват значително конкурентно предимство за общността им на произход както на микро-, така и на макроравнище.

И В САМИЯ КРАЙ – ЕДНА НЕОБХОДИМА УГОВОРКА:

Изложената система за управление на традиционните знания и направените анализи и обобщения не са пряко представени и регулирани от националното ни законодател-

⁵⁸ Прекратяването на правото означава, че веднъж продадено със съгласието на автора, той не може да получава възнаграждение от всяко последващо използване на произведението си за територията, на която е извършена първоначалната покупко-продажба.

⁵⁹ Такова право съществува в международното законодателство в областта, представено от Директива 2001/84/ЕО относно правото при продажба в полза на автора на оригинално произведение на изкуството.

⁶⁰ Виж чл.18а-чл.20 от Закона за авторското право и сродните му права.

⁶¹ Сумите по чл.33, изречение първо, чл.26, ал.3, изречение второ от Закона за авторското право и сродните му права.

⁶² чл.24-35 от ЗЗРК

ство. Изследването е водено в рамките на международните подходи при разглеждането на обекта традиционни знания и националната ни практика.

Формулираните изводи и заключения не ангажират теорията и практиката в областта, доколкото в настоящият момент те все още не съществуват. Унифицирането на правилата, засягащи регулирането на материята традиционни знания, е в процес на разработване и установяване. Проблематиката е изключително нова и актуална, представлява неразработено научно и практическо поле, което позволява предлагането на различни модели за нейното фактическо и правно уреждане.

УПРАВЛЕНИЕ НА ТРАДИЦИОННИТЕ ЗНАНИЯ В СФЕРАТА НА ХУДОЖЕСТВЕНАТА СОБСТВЕНОСТ И ИЗКУСТВОТО

Резюме:

Студията разглежда интересен и значим въпрос за теорията и практиката както в сферата на интелектуалната собственост в частност, така и в сферата на стопанството като цяло. Изследването представя, обсъжда и предлага обобщен анализ на т.нар. нов обект на интелектуална собственост, наричан традиционни знания. Изведени и разгледани са основните характеристики и специфики на обекта, като акцентът е насочен преди всичко към традиционните знания в сферата на художественото творчество и изкуството.

Изградена е основната рамка, очертаваща параметрите в съдържателния обхват на обекта традиционни знания. Дадени са дефиниции за различните елементи на традиционните знания, пряко и косвено обособяващи ги като обект на интелектуална собственост. Изведена и доказана е връзката на традиционните знания с културно-историческото наследство на общността. Традиционните знания са представени като конкурентно предимство на общността в резултат, на което е подчертана икономическата им значимост като обект на интелектуална собственост.

Изследването обхваща, така също и съществуващите и потенциално възможните форми и начини на управление на традиционните знания в сферата на художественото творчество и изкуството. Представени са няколко модела на управление в зависимост от актуалния икономически и/или обществен интерес. Студията предлага специфичен подход в разбирането на явлениято традиционни знания и по-конкретно на тяхната стопанска и социокултурна значимост.

MANAGEMENT OF THE TRADITIONAL KNOWLEDGE IN THE FIELD OF THE EXPRESSIONS OF FOLKLORE AND THE ART

Summary:

The presented article concerns interesting and significant question for the both the theory and the practice as such the field of intellectual property in particular and the economy as whole. This research submits, discusses and suggests a general analysis for so called new objects of intellectual property named traditional knowledge. The major characteristics and specifics of the object have been examined and considered while the accent has been referred to the traditional knowledge in the field of the expressions of folklore and the art.

The fundamental framework drawing the contents parameters of the object has been created. The definitions for the different elements of the traditional knowledge, direct or indirect which established them as the object of intellectual property have been given. The collaboration between the traditional knowledge and the cultural heritage of the community has been indicated and proved. The traditional knowledge has been presented as the competitive advantage of the community and as a result of this their economic significance as object of intellectual property has been emphasized.

As thus the research embodied the existing and the potential possibilities of the forms and manners for management of the traditional knowledge in the field of the expressions of folklore and the art. There are offered several models of management submitted to the actual economic or society interest. The article suggests specific approach in understanding the phenomenon traditional knowledge and more precise their economic and socio-culture significance.